

Bertha Zoltán

Tanító és intő költői sorstörténelem

Kovács István: Shakespeare a Corvin közben

Kovács István a magyar nemzeti sorsköltészet folytonosságát biztosító szellemiség egyik legkiemelkedőbb kortárs letéteményese. Ha végigtekintünk a Nagy Lászlóék költői forradalmától a Hetek, a Kilencek, majd Nagy Gáspárék, Baka Istvánék, Pintér Lajosék, Döbrentei Kornélék jellemezte törekvésekig zajló irodalomtörténeti folyamatokon: az irodalmi nemzet legnemesebb közösségi önismereti és személyes lelkiismereti kifejezőmódjainak az összekapcsolódó szemléleti jellegzetességei mellett a legváltozatosabban megélnéknélő esztétikai formahagyományok tárulhatnak elénk. A hiteles sorsbeszéd élő erkölcsi tradíciók és megújuló versalkatok önkiteljesítő gazdagságában bontakozik és árad tovább, napjainkban is avulhatatlan érvényességgel.

Egyéni és kollektív időtudat, súlyos egzisztenciális mulandóságélmény, az örökös veszélyeztetettségnek kitett emlékhelyek („*lieux de mémoire*”; „*zarándoklat a kápolnáig, / hogy minden lépésünk / történelmi emlékhely legyen*” – Hóhegy) léttanúsító vonzalma: emlékezet és történelem életmeghatározó érzelmi, intellektuális jelentősége telíti Kovács István minden költeményét is. A sorsproblémák rengetegét görgető „idő súlya” nehezíti a megszólalást is, amely kálváriás terhekkel rakottan még feszültebben, még intenzívebben fejezi ki a levetkőzhetetlen historikus gondtapasztalatok lényegét („*Keresztre feszített a szent ég, / fény a pléhpártás Krisztus arcán*” – Félúton; „*szemtől szemben / a bennünk Uralkodóval*” – Ikon). A nyelvi és kulturális emlékezet az emberi létezés elidegeníthetetlen humán minőségét szavatolja, s ha sorvadásra ítéltetik: az élhető világ fordul ki magából. „*Súlyosak / az anyanyelven szóló sírkövek, / ha ráomlik a nyelvi Babel. // Súlyosak / az erődtemplomok ledöntött falai / s a kifordult szőlőtövek*” – halljuk Az idő súlya című versből a pusztulás rémét az elháríthatatlanul felelősségteli észrevétel és ténymegállapítás szikár-szilárd moralitásával ellenpontoszó kijelentések ugyancsak súlyos szavát. (S hogy a „lét: bomló emlékezet” – Összegzés.) Az apokaliptikus fenyegetettség a tömör helyzetjelentések hátborzongató sűrűségében és súlyosságában tárul elénk. Riasztó látlelet és igéző igazmondás torokszorító kettősségében. A művészi igazságbeszéd visszafogott szenvedélyű, kigyöngyözötté csiszolt, látványt, hatást, tanulságot, intelmet kivételes koncentrációval összefogott, kikristályosított mondataiban. A fojtogató léghőrt folyamatosan, szakadatlanul sugározva. Hiszen a könyörtelenül múlt idő szorításában vergődünk mindahányan. Megállítása reménytelen, a profán és szakrális jeleket adó és hagyó éthosz példaállító törekvései azonban segítheti az életben maradást,

és élhető jövőt teremtő autentikus esélyekkel biztathat. Folytonos küzdelem ez: a múlt porladó tárgyi és szellemi építményei hogy miképpen lényegülhetnek jelenkori és jövőbeli megmaradást ösztönző jelekké, jelképekké, messzeható létmintákká? A megtartó örökség életető tradícióvá? (Mert „a múlt jövő-előleg“.) Hasonlóan „ahhoz a templomhoz, / amely mintha megakadt volna / a völgyön végignyúló idő torkában“. Az *Idő torkában*: címadó darabja ez a költő 2007-ben (Bp., Magyar Napló Kiadó) megjelent válogatott verseskötetének is. Mert eszméletető sorsszimbólum ez az ősi hagyományokat töredékeiben is fenntartani igyekvő monumentum – régi korok mívesen szépen megmunkált és imádsággal átörökített boltíves szentélye –, s az idővel dacoló kitartása, helytállása, reményt sugárzó jelenléte: egyúttal a rajta szemlélfelhető feltartóztatathatatlanság és minden mai otthontalanságba zuhanható enyészete: „Teteje megroppant, / falai omladoznak... / ablakai bordásan bedeszkázva / bennem is“; „Kiáltanék... / s a rám csapódó visszhangtalanságtól / vérhólyagosan lüktet a kérdés: / ki indít útnak / újra és újra ide, / ebbe, az otthonosságából / könnyen kiforgatott világba?“ S meddig állhatunk ellent az elemésztő erőknek? Az idő torkában – vagy ahogyan Sütő András magyarázza a szülőházához és szülőközösséghez kötődés kiiktathatatlanságát törvényszerűségeit és nélkülözhetetlen etikai imperatívuszait szintén korszakjellemző (s egyik válogatott esszéjének főcímét is szolgáló) esszéjében: *Az Idő markában*.

„Ágaskodom, / hogy hasadékaim át / magamba nézve kilássak“ – az idő repedésein, a templomkövek résein, a történelem hézagain és nyílásain keresztül figyelni a fátumos jelenségeket a lírai személyiség, amelynek határai és irányai – a külső világ és a belső tekintet perspektívái – szorosan összefonódnak, kibogozhatatlanul egybejártszanak. (Hiszen „minden költészet, / így vers a hallgatás is, / himnusz, / végtelen poéma...“ – Sted.) Kívülről és belülről egyszerre lehet felbecsülni mindannak az egzisztenciális és metafizikai történelemsornak az egyetemes (introspektív és univerzális) emberi vonatkozás-szféráját, kontemplatív bölcséleti mélységét és magasságát, amelytől nem szakadhatunk el – éppúgy nem, mint földtől a lélek. Nem lehetünk érzéketlenek pusztuló népünk, magyarságunk fájdalom iránt sem. Ha például Marosszentimrén, fejünkre hulló por és vakolat alatt már csak „tízen vagyunk: ez a gyülekezet (...) tizenegyedikünk az árva pap, / tizenkettedikünk maga az Úr“ (Jékely Zoltán: *A marosszentimrei templomban*), s erre rímelve Kányádi Sándornál már „ledőlt a cinterem fala / kövei földbe vástak / védtelen áll a dombon / maholnap egyesegyedül / istené lesz a templom / csupán egy ajkon szól már / paptalan marosszentimrén / haldoklik szenci molnár“ (Egy csokor orgona mellé), akkor Kovács Istvánál a rogyadozó tetők és falak azért „Noé templom-bárájaként / még őrzik a halottakat“, s a „halált nyelődés torokban / öntvény lett Isten éneke, / megégethet forrósága, / mindegy, hogy ezrediknek-e. / Elsőnek-ezrediknek itt ma / az egykor tízen voltakért, / kik százak helyett énekeltek, / s az árván prédikált papért. / Pelikán-éhes tél jöhet még. / És cserben hagyhat is az Úr... / Csak énekeljenek mibennünk, / kiket kiirtott az idő gazul“ (Történelem). A történelem szakadékos kataklizmái („Nyelvünk huszita máglya“; „Harangok hazátlan hangja“ – Csángók) tehát romlás és ragaszkodás, pusztulás és hűség birkózó végletei között – „merülő mélységek felett“ – mutatkoznak meg – és feloldhatatlan paradoxonok özönében, a „láthatatlan kilátástalanságba“ (*Távlatok*) tartó, egyensúlyozó kőtáncos szemszögéből.

A subjektív életérzésen átszűrődő valóság tényei és lenyomatai összeolvadnak. A letaglózó történelmi kínok évszázadokat itatnak át. („Lenni az időben / az idők

ellenére: / kegyelem? / érdem?" – Töprengés egy beszélgetés után.) Mennyi gyötrellem, szenvedésözön torlódik, halmozódik forradalmaink és szabadságharcaink leveretésében, a gyilkos háborúkban, a sokszoros trianoni országfeldaraboltságban és szétszaggatottságban, a zaklatott, vészterhes menekülésekben, az örökös külső és belső száműzetésekben, a már Ady megsiratta szétszórattatásokban, a diktatúrák poklában, a szovjet megszállásban és leigázásban, ötvenhat vérbe fojtásában, a terror tombolásában, a vértanúság passiójában, a tönkrezilált nemzettudat romjai között, a határon túli kisebbségbe taszított magyarok „hungarocídiumában”. (A „feltámadásra és kárhozatra születés / dermesztő varázslatában” – Levélféle Jankovics Marcellnak.) A nemzeti sorstragédiák velőke ivódó rengetege gyúlik az emlékezetben, az idegekben, a lelkekben. („Lelküink sebes, vagy sebhelyes, / s az lélegzetvételünk is” – Levél Utassy Józsefnek.) S itt a példázatos versekben pedig mindezeknek a szívbe markoló megjelenítése sokasodik, teljesedik jelképes magyar (és közép-európai) sorstükkörré. És a felidézés a mementó-költemények bravúros, mesteri tömörségében élesedik. A lírai arányítás poétikai és hangnemi csodája zajlik: az érzékletes, szemléletes képek-képzetek, a gondolati-fogalmi helyzetmegnevezések, a kihagyásos, talányos, elliptikus sejtetések, filozofikus és emocionális sugallatképzések éppen úgy vegyülnek, éppen annyira egészítik ki egymást, hogy sem a túlságos érzelmi áradás, sem a lecsupaszító szenvtelenség nem borítja fel azt a kényes egyensúlyt, amelyet a különleges esztétikai-stiláris hatásformák együttesen alkotnak. Hogy a metszetszerűségükben is elégikus sugalmú pontos (és leginkább higgadt nyugalmú tudósítói, beszámolóí, krónikási) leírások („vésetek”) előadásmódja és intonációja (Ekler Andrea szerint is „pontosan kidolgozott képi világa és mesterien felépített ritmusa”) éppen elégséges, de mégis megrázó szuggesztivitással közvetíthesse az alapvetően tragikus és drámai sorsesemények elhomályosíthatatlan és elhazudhatatlan jelentéstartalmait. („Csak a fuldoklók látnak élesen” – Álom a költészetről.) A kisebbségi magyarság elveszejtő felszámolásának, erőszakos asszimilációjának és megsemmisítésének a stációit például, textuálisan kimondatlanul is, hogy valójában kivel és mi történik (miközben ez nyilvánvaló a befogadói kontextusban is), és hiányos, tört mondatokba, nyelvtani igék nélküli jelnyelvi gesztusokba sűrítetten: „Előbb a regölest / aztán a regét // Előbb a földet / aztán az otthont // Előbb az iskolát / aztán a nyelvet // Előbb a fejfát / aztán a hitet // Előbb a jövőt / aztán a múltat // és / mindezt / egyszerre: / jelenidőben” (Beolvasztás).

A betiltása egy népek: maga a „lélekarangos” nemzethalál – és mindennemű identitáshalál. A természetes kontinuitás szétverése időben és térben. Ezért létkérdés a kollektív és kommunikatív emlékezetkultúra fenntartásának igénye, szüksége. Kovács István sajátosan egyéni, szuverén műfajú, cizellált embléma-verseket (s bennük telitalálatos szállóigéket) kijegecesítő költői geográfiájában egész Kárpát-medencei (és a rokonlelkű kelet-közép-európai kisépi, főként lengyelföldi) térképek rajzolódnak, tájak, falvak, városok, példa-emberek lakta és nemesítette szülőföldekkel, s minden időket átölelő intelmekkel, üzenetekkel. A balladatermő erdélyi vidékeken, az „ágyúöntők földjén” a történelmi hősök ellenséges, „országrontó seregek elé / döfik kardjukat”, őrzik a hitet, ha ágyúba öntve is, mert „szent ez a föld, / a folyó, / hegyek ölébe ejtett glóriában / a tó, / templom falán a Király, / s a nép, / az örökzöldnyelvű, / életadó”, mely e földből vétetett s rajta örökbecsű kultúrát épített.

Igézetes téridő-univerzum boltozódik föl tehát a költő versvilágában, empíria, história, humanitás varázslatos (de folyvást veszedelmekkel övezett) egységében. A múlt egyéni élet- és emlékképei rendre átítatódnak a tágabb közérzet és a szimbolikus közösségi sorsélmények hangulatiságával; „formálja belülről az élet / hanggá a csöndet / haranggá a hangot / a harangot virággá / a harangvirágot csönddé / formálja belülről az élet”. A tűnődő retrospekció a folyvást jelenlévő múltidő megragadó atmoszférájával töltekezik. (Az idősíkok egymásba tágulnak – így aztán sem a történelem nem pusztá múltidő, sem az emberi élet nem „igeidő”: „nem a volt, van és lesz száználmas függvénye... / A voltra mondható, hogy van, / a lesznek megfelelője a volt, / s a vannál se több a lesz: / ez a mai halhatatlanságunk...” – Sted.) Így válik jelentéssé minden apró emlékdarabka, külső és belső képzetforma, látomásrészlet („háztetők”, „cserepek”, „vers-töredékek”, „arcvonások”, „bor-izek” – Öncsendéletrajz). Az új verskötet, a *Shakespeare a Corvin közben* (2018) az életmű egészébe szervesen illeszkedő, mégis, önállóan is számvető, lét- és viláskép-összegző összeállítás. Markáns költői karakterét, summázó jellegét csak tovább erősíti a végső létkérdések hamleti exponálása: magyar történelmi körülmények között. Lenni vagy nem lenni: névtelen hőssé, mártírokká nemesedő névtelen kisemberek is az örökkévalóság dimenziójába emelkedve világítják meg ezeket az alapvető nemzeti sorskérdéseinket: hogy nemzeti mivoltunkban osztályrészünként az elenyésztés vagy a fennmaradás adatik-e meg számunkra. A mindenre elszánt, legendás ötvenhatos Corvin közti harcosok, köztük a halálmegvető bátorsággal küzdő gyerekek példája: egyfajta örök magyar szenvedéstörténet, mártírológia és sajátos üdvtörténeti, eszkatológiai távlat szintézise. Az áldozatiság és az erkölcsi eternitás csorbíthatatlan együttese. „Strázsahegy-csillagvizsgálón”, fölnyergelt „táltos-hajnal”-ban „mindhalálig álmodók” ők, a szabadság igazmese-héroszai. S mindez mégsem érzelmes, pláne nem patetikus hangvételben tárul elénk. Ebben a kötetcímadó költeményben is különös, visszafojtott, s mégis mérhetetlenül megdöbbentő belső izzás teremtődik a képi átvetítés folyamatában: dráma, színház és valóság, parabolikus kultúrtörténeti utalásrendszer és szörnyű, végzetes történéspilاناتok villannak, szikráznak össze és valósulnak át valamifajta szakrális létparadigmává: „A gyomorban abrak-parázs: / a szabadság lobbanó vágya... / A suhanc Hamlet jelre vár: / benzinnel töltve koponyája... // Monológjával feltűnik / a lenni-vagy-nem-lenni tankja. / A mese-dráma véget ér... / Már lángol a halál vastapsa.” A rövid helyzetleíró kijelentések tömondatos („példamondatos”) veretessége, egyszersmind tiszta emelkedettsége és méltóságáteljes elokvenciája: az intenzív költői megjelenítés remeklése.

A könyv szöveganyagában is centrális szerepet nyer, a különböző ciklusok szerint is mintegy középütt helyezkedik el az ezerkilencszázötvenhat drámaiságát rekapiituláló verscsoport. Kiemelt jelentőségűek ezek a darabok, az őket megelőző, gyermek- és ifjúkori emlékeket rajzoló, majd az élettörténeti kronológia alapján is később következő időket megelevenítő művek sorában. Hiszen a tizenegy éves fiúcska most önvalomásosan kimondott felnőtté érése is erre a krízisállapokra datálható. A romhalmazzá lőtt Budapesten maga a feledhetetlen látvány ég a memóriába: s vele a történetek mélyebb értelme: „Második otthonom volt / a rút Teleki tér. / Gyalog megyek Budáról / nagyanyám angyalához / két szaloncukorért // kilencszázötvenhatnak december havában. / Tankok a Széna téren, / ágyúik lötéreben / a már szétlőtt házak. // Statáriumhirdető / plakátok oszlopa. / Letartóztatott nevek / s felkiáltójeles / kivégzendők sora. // Hajóhintók... sírhalmok...

*/ Temető a téren. / Fejfatorzók, virágok, / örökmécs-gyertyalángok... / Lánctalpas lidércek. // Járőröző sűrályok... / Vacogó léptekkel / vonulok át a hídon... / Bevallhatatlan titkom / az, hogy felnőttem. // Tizenegy éves felnőttem... / Gyermekként ennyit élt. / Vonulok át Budáról / nagyanyám angyalához... / Földig pernyés az ég" (Ezerkilencszázötvenhat). Siralmas énekek, zsolttáros „planctusok” ezek mind szemérmes indulatokkal, jelzésszerűen kiabrázolt tényekkel – s tényközlő hangnemben felrajzolt látképekkel, diagnózisokkal. A mai, „országos bambaságra kábító” világban, a tűzijáték sem lehet más, mint „történelmi korszakokkal megrakott / kiolthatatlan máglya” (Decemberi hangulat, 2009), s a borzalom árnyai végig kísértenek. „Játszótereken elhantolt hősök”, megölt játszótársak, kiátkozott, elgazosodott parcellák, jeltelen (és „hátradrótozott kézzel”, „arccal lefelé” bedobáltakkal tele) sírhantok (vagy amelyek huszonöt év után eltűnnek, s akiket takarnak, még holtukban sem érthették meg a krisztusi kort), a szörnyűséges „bánatidő” rémképei „vastagbőrű bőrkabátosok”-kal, téesz-szervező „boldogság-agitátorok”-kal, a „gépesített földi mennyország” „dózer-induló”-ra erőszakoskodó propagátoraival, tanyákat, hagyományos falutársadalmakat felszámoló agresszióval, „ateista balhorgoktól” megroggyant templomok kínjával, „a túlélők miatt / tetszhalott temetők”-kel és a többivel. A lélek nélküli, úgynevezett haladás évadán (amelyet még 2006 októberében, az egykor Szabad Kossuth Rádió udvarán látható „alvadt vérfoltok a cementpadlón” is gyászosan és tragikusan jelölnek – ahogyan a hűséges baráti nemzedéktárs Oláh Jánosnak dedikált *A fény százada* című összefoglaló nagy vers is dokumentálja), az állítólagos haladást dísztribünökről bálványozó hazug időkben – értékveszejtő korunkban – (amikor pedig csak „világrésznyi munkatáborokat, / a mindent elborító termelést” lehet konstatálni), nem zajlott és zajlik tehát más, mint hogy a „bilincsszagotónak hirdetett / jelszavak / rövid és hosszú távon / egyaránt az ölést, / öldöklést” akarták hitelesíteni („zavartalanul működő halálgyárak” közepette), vagyis a „gyűlölettől torkolattüzes / világmegváltások / századában éltünk. / Túl azon, amely / forradalmi módon / eltörölte volna a vasárnapot is. / Merthogy a munka tesz szabaddá, / az ördögös személytelenség, / nem az örökös tartozás – / családhoz, / baráti körhöz, / hazához, / hithez.” A megalázott „Magyarország börtön” – mondhatná Hamlet is a vers szerint, s a gyilkos és bűnös álságosság uralkodik: az „életszínvonal / mint édeskés varázsige / az elnéptelenedett mesék idején, / amikor a páciens / csukd-be-szemed-nyisd-ki-szád / cukorbetegségben szenved.”*

Az életes és ítéletes látleletek képzetársításai a precízen leíró modern lírai realizmus keretei közé feszülnek, s a felkavart energiák bizonyos filmszerű, fotografikus historizmus szövedékébe tömörülnek. Gyakori a fényképmotívum („ahogy a vers üzen, / ahogy talán a fénykép” – Öncsendéletrajz; „összekarcolt fény vacogása / a megnémított film kockáin” – Jánossal azon az őszön): a gyermekkorból származó fotó (Első két fényképem), a diáktársakról készült tabló vagy csak ábécérendbe szedett névsor vagy osztálynapló a tűnődő visszarevédesben (A IV. c. balladája), de feltűnik egy szétéptett iskolai „Ellenőrzőkönyvecske” is, s a régi öregek, rokonok emléke („Szemöldökívű kerete a képek: / elfásult ovális portré, / üvege nincs, / fából a hátlap”; „szemfödél-fénykép” – Nagymama), és „hangok és nevek” és tényfoszlányok gomolyognak elő („az élheterlen valóság kócai”), meg Törzslapok a sok nyomorúságot szenvedő szegény magyar katonákról, ártatlan véreinkről és őseinkről. Megrendítő meditatív tónus kíséri ezeket a férfias elégiákat (Romvárosok csönd-elégiája), amikor beszédes relikviák, tárgyi hagyatékok üzennek – s ha a levéltár zárni készül is: csukhatatlan marad „a nyitott gerincű iratsomag”.

A háborúk, s a nagy háború traumája is máig kísért – s mint kristályosan éles filmekben, a körülövező fények is keménnyé, ércessé jegesednek (Érces fényözön): „És megfűrtösödött kék szilánkjai / etlalálják a verklizett filmekben / halálba vonuló vén bakákat is. (...) S rohamoznak a sisakok, a bornyúk, / és halál-hagyományt éltet a szurony... / Avarrá rongyolt tölgyfalomb a sorsuk, / s bombatölcsérekben adagolt iszony. // Marad-e élő a front ösztüzeiben? / Halála helyén ássák meg a sírját; / így épül egyre a harctéri skanzen / a lövészárkok torzult sokszögében. (...) Száz éve is / hogy helytállt a honvéd! / Mit sem tudva azt, / mi vár rá otthon. / A széthullott haza... // Nagyapáinkké a porladó visszhang: / földmélyi marsban éneklék a nótát / a csillagokról... / S korhadt mankóiknak / támaszkodnak a vénséges diófák.”

A dokumentáris tárgyi emlékekből összerakódó álló- és mozgóképek együttese, a jelenetek érzékletes deskripciója a tragikus fenség modalitását sugározza. Egyfelől a vissza-visszatérőn kimerevített valóságdarabkák sajgása (nem véletlen a sötét dermedés expresszív fogalmának gyakorisága: „Látó romokra dermedt alkonyat” – Romvárosok csönd-elégiája; „Elég volt tudnom egy belém dermedt / családi történetből: / ha éjfél körül / apám után felsírtam, / mindig kézen fogott anyám, / és felöltöztetett, / hogy nekivágjunk az éjszakának” – Gyermekhang az éjszakában; „éjfélé dermedt pillanat” – Decemberi hangulat, 2009). A személyes fájdalmat jelentő hadiárvaság ösztönriadalma, a második világháborúban elveszített édesapa hiánya, a rettenetes mind-mind a lehetséges legmélyebb értelmű egzisztenciális és kozmikus létérzékeléssel társul és tetéződik: „Mintha a csodálkozás / hasonmása volna a félelemnek” (Első két fényképem); „Micsoda tánc? / Úr-döngölő / az összetört víztükörben” (Balatoni vihar); a szalmaszál „nem pusztán riasztó sorsjelkép, / hanem életünkben ólálkodó valóság” (A búcsúzás kétségei). Zsáneres, olykor szinte anekdotikus életképek, karakterrajzok közegeből is (például az egyikben a festőművész barát a személyi igazolványának a foglalkozási rovatába azt írta, hogy „paraszt” – merthogy „művész sok van, paraszt meg alig”) minduntalan fölsajog (s A lélek vízjelei, a Mesebeli kert, a Virrasztás további ciklusaiban is) az éber múlttudat, s a jelen- és jövőféltő indulat. Az emlékezet megőrizte, hogy a valahai gimnáziumi osztály egyik tanára amikor Zrínyit emlegette, akkor mindig ezerkilencszázötvenhatra gondolt, „a Piros a vérre... / és az Egy mondatra, / amely nem egy mondat volt. / (Biztos / meg kellett volna tanulnunk / mind a száznyolcvanot, / ha másként alakul a történelem.)” (Hiszen „Illyés Gyula Egy mondata maga volt a forradalom”). S a szent és mitikus, keresztény misztikus hagyományokhoz, a transzcendentális nyitottsághoz („A templom zsindeletős tornya / csöndvisszhangos szekercelárma. / Pár lépés tőlünk a lajtörja, / de rálelünk-e fönn az Ácsra? // És körbejár bennünk a templom, / vagy körbe mi járjuk... Ki tudja? / Bezárt annak, ki nyitott nem volt, / akit csak erre vitt az útja” – Félúton) való ragaszkodás vetül ki az erdélyi utazásokat („próbatételeket”, „úton-úttalanságokat”) megőrkítő darabokban is, a kalotaszegi Bánffyhunyadiot, Szék városát, a kirabolt bonchidai kastélyt, Válaszutat, a Mezőséget, Háromszéket, Futásfalvát, Bukovinát és mind a többit felvillantó útiversekben; bennük a Kányádi-féle „fekete-piros” motívumra rimelő (és „lebonthatatlan égi táncház”-akra utaló) sorokkal: „Gyász és vér. / Hegedűhúrba font / fekete-piros dallama / a mindegyre közeledő halálnak, / s hajnal köszöntő lassúi azoknak, / akik az örökkévalóságot / megérni szeretnék” (Próbatétel), vagy a spirituális dimenziókra mutató versszakokkal: „A templomtoronyhoz érő napot / fölnégyeli a kereszt, / lángra kap a déli harangszó is, / bronzba önti az őszi tájat” (Jánossal azon az őszen). Arany János, Kallós Zoltán és mások (köztük Duna-deltai Golgotákat járók) megidézése összekapcsolja az

eszményeket és a realitásokat, pontosabban felmutatja a szellemi magasságszférákat, miközben láttatja a valóságos romlás elkeserítő mélységperspektíváit, s a kisebbségi zsugorodás szörnyű negatív távlatait is – s megint a fotografikus filmszerűség hasonlataival. (Az illúziótlan „tárgyilagosság drámaiságával” – ahogyan Görömbei András jellemezte ezt.) Demonstrálva a katasztrófát: „*Újkori rémfilmet forgattak / a hatalom folytonosságának bizonyítékaként / örök életű Drakuláról*” (Próbatétel); ugyanakkor a helytállás reménységét az időtlenséggel határos hitben és közösségben: „*Úgy állt ott, / mint vásári fényképész / harmonikás dobozmasinája előtt / állt régen a megilletődött ember... / Mintegy véletlen / szólítottam meg őt / az anyanyelv kifosztott peremvidékén. (...) A közösen ragozott létigében / azóta érzem / a lélek lüktető vízjeleit – / jelen időben és többes számban. (...) Az egésznél maholnap / már fontosabb a részlet / létünk közös arcképcsarnokában*” (A lélek vízjelei).

„*Imádkozni nagymamám tanított, / Befektetve 'a testi koporsóba'. / Félttem. Ő halt meg. S mindazok, kiket / Családi képén láttam egy csokorban*” – hangzik a Töredék az árvaságról című versből. Rebbenő érzékenység hangolja ezeket a konfessziókat; sorsra, emberminőségre, titokra, idő-misztériumra („*Az idő / kerengője beláthatatlan. / Kiközvetett körforgás... / Örövénylés-monumentum... / Eredj, amerre látsz...*” – Terméskövek avagy a teremtés kövei). A virrasztó, sorsvigyázó, körbetekintő költő magatartása, ars poeticája mindez. Az „*életfogytig tartó / jelen idő kísértete*” a társunk, de befelé és fölfelé nézve, hallgatózva bizton kinyílik, ami a létezésben és a létezésen túl is felfoghatatlan: „*Nyisd ki kapud, a magadba-zártat... / Hagyd imádkozni a zarándokot. / A kerengőben eltűnődve szállnak / a fénylő gregorián dallamok*” (Virrasztás egy altemplomban). Így lesz pátosz nélkül is szívszorítóvá a „testamentum”-szándékú kötetzáró költemény is (A be nem telt idő) – az evilági életidő, a megmaradás szinte himnikus áhítatát kottázva, esdekelve, hogy soha ne hagyjuk elveszni, fiatalon, őregen, mártírként, örök kiszolgáltatottként senki fia nemzet- és embertársunkat: „*Simítgasd ki a szárnyas kezektől / kihullott legendát, / ne csak a tenyértől szöghelyeset. / És felebarátaidat, / akik megrendülésedtől / életre kelnek, / ne engedd újra / szószékre – világmegváltónak, / máglyára – hitvitázónak, / virághantos vesztőhelyé / géppuskázható köztérre – tüntetőnek, / harctérre – hősnek, / árvaházba – megalázottnak, / s a ki tudja, / miért és hová, / de végül mégiscsak elindított / halálvonatra – kiteszítottnak. (...) Száműzött álmaikat / folytassák jelen időben, / sziklának vetett háttal, / a be nem telt idő / habprémes hullámaiktól / újra és újra betakartan – / még itt a Földön, / ha már-már odaát is.*”

Kovács István ekképpen felkavaró és drámai öneszmélésre hívó líravilágáról ma is érvényesek Kiss Ferenc ötödfélévtizede elvégzett elemzésének kongeniális meg-látásai; a versek sziklaszilárd erkölcsi bátorságáról, bajlító és bajvívó férfiasságáról, zord, vagy éppen üde, szelíd, gyöngéd tárgyiasságáról, páratlan szemérmességéről, a magyarság- és létezésélmények bensőséges áramáról, a személyiség prizmaín áttetsző, egyszersmind eredeti otthonos varázsukat is megtartó tájak, vidékek, országrészek metszettefinomságú költői képi formáiról, a „*célja felé lejtő dikció ritmikái hangoltságáról*”, a poétikai koherencia örömről és veretességéről, a nyelvi megalkotottság különös zeneiségéről – „*szavalható, mormolható, dúdolható*” beszédmódozatáról. Hogy nála a nemzeti kérdéssel felvetések ihletettsége egyúttal a kitágított hidépitő készletekkel és erudícióval ötvöződik. S a tragikummal szemben a „*személyes, etikai és létérdekű vitalitás az ellenpont*” – ahogyan pedig Görömbei András szögezte le. A létbe vetett és a történelemben gondolkodó ember a „*halállal, a rombolással, a reménytelenséggel az életet,*

a teremtést állítja szembe” – állapítja meg Vasy Géza, s Ekler Andrea, hogy ebben a költészetben „a történelem által meghatározott ember, az ember által alakított véres történelem, egyéni és közösségi sors összefonódása látomásossággal, szólás és cselekvés belső kényszerével, az igazság keresésének igényével párosul.” Nagy Gáspár szavaival: a kérlelhetetlenül tiszta eszmeiségű „filmes vágások” és „nagy ívű létmetaforák” költője igaz „krónikásául szegődött múltnak és jelennek, mert feljegyez, és nem akar felejteni”.

Az *Elérhetetlen föld* (1969) – a Kilencek költőcsoport fél évszázada megjelent legendás antológiája – markáns írástudói karaktereket vonultatott fel. A címadó vers szerzője, Oláh János lakonikus-racionálisan kifejeződő, konkrét-elvonatkoztató látásmódjához, a „történelemszünet” fojtogató közérzetéről valló Rózsa Endre intellektualizmusához, Utassy József sziporkázó imagista entuziazmusához, Kiss Benedek érzelemtelítetten ötletes, mágikus dalpoéziséhez, Péntek Imre groteszk, abszurd villódzású nyelvbravúriaihoz, Mezey Katalin profanitást és szakralitást ötvöző stílusához, Konczek József neoavantgárd, újexpresszionisztikus hangütéseéhez, Győri László játékosan fantáziamozgósító versmodorához képest is: Kovács István sajátos – talán és talányosan képzettömörítő – versvilága szuverén utakon-módokon ugyan csak a legjelesebb kortárs irodalmi teljesítmények közé emelkedett. Amit bizvást tanulhatunk belőle: mint eddig, ma sem lehetünk meg ilyenféle katartikus művészi igazságsbeszéd, intő sorsbeszéd, figyelmeztető és vigasztaló bölcsességbeszéd nélkül.

(Magyar Napló Kiadó, 2018)